

HARANGOZÓ IMRE

A SZENT IDŐ ARCAI... MAGYAR SZENTEK – ORTODOX FRESKÓK

Egyik nekem szóló dedikációjában Tánczos Vilmos – rendkívül megtisztelő módon – ugyanazon a szántóföldön végzett, közös kalászatról ír. Ha a reá vonatkozó korai emlékeim között keresgélek szerény mosolyú, kutató tekintetű székely fiúként jelenik meg, akivel először talán Kallós Zoltán legendás kolozsvári lakásán találkoztunk jónéhány évtizeddel ezelőtt. Hihetetlen, hogy most a hatvan esztendő – nemzetközi tekintélynek örvendő – professzort köszöntjük, alapvető jelentőségű művek szerzőjét, néprajzosok generációinak szakami, emberi útra indítóját! Munkássága előtt tisztelgő kötetbe választott témámat egyik riportjában megfogalmazott gondolata inspirálta. Itt arról vall, hogy a régi magyar társadalomban milyen fontos szerepe is volt az értelmiségnek, papnak, tanítónak, jegyzőnek, orvosnak. Megfogalmazása szerint mára ez a tekintély végzetesen megkopott. S amíg a személyes fizikai és pszichikai veszteségek fájnak, addig a közösség lét veszteségei, a végzetes számbéli fogyatkozás, az aszimiláció, a józan tájékozódás zavara nem fájdalmas folyamat, az egyén számára nem traumatikus dolog. Így zárja az idézett beszélgetést Tánczos Vilmos: „Talán jobb lenne, ha az embernek fájna, amikor elmúlik, eltűnik valami, de a kollektív amnézia nem fájdalmas, kevesen vannak, akik efféléken elgondolkodnak. És végül még egy megjegyzés: rendkívül nehezen lehet megfogni, leírni azt, hogy mi és hogyan is történik valójában, hogy mi van az ismert számok és a jelszavak mögött. Ezt megfigyelni és másoknak is elmondani az irodalom, a művészet és természetesen a néprajz feladata.” (Régheny 2008: 138.)

A RÉGI MAGYARORSZÁG NEMZETEI KÖZÖTTI BÉKESÉG ZÁLOGÁRÓL...

Aki manapság idegenként tekint Közép-Európára, egymást engesztelhetetlenül gyűlölő, egymás pusztá létezési jogát, anyanyelvét, kultúráját megkérdőjelező, acsarkodó népeket lát, a szélsőséges indulatok felszínre törésének folyamatos veszélyét tapasztalja. Ez a valóság a média hírei és a mesterségesen

meghúzott országhatárok szintjén valóban léteznek. Jelen van a külső hatásoknak leginkább kitett közösségi előítéletekben is, ugyanakkor jelentős tapasztalati háttér birtokában kijelenthetjük, hogy mondjuk egy mezőszéki falu magyar–román, vagy egy gömöri kistelepülés szlovákmagyar mikrokörnyezeti relációjában ma is az évszázados együttélési normák érvényesülnek. A sor természetesen tetszés szerint bővíthető mind földrajzi, mind pedig néprajzi irányban is, de tágítható az együttélés színtereinek újabban megjelent formáival, mondjuk egy-egy szabadkai, aradi, szamosújvári vagy éppen ungvári tömbház lépcsőházi viszonyainak fölemlítésével. Dolgozatunkban három, a történeti Magyarország délkeleti, Erdélyel határos hegyei között megbúvó, ma szinte tisztán románok által lakott kistelepülés, Kristyor, Ribice és Kéménd templomáról, az ezekben fennmaradt freskók kapcsán pedig, a régi Magyarország nemzetei közötti békesség zálogáról, a középkori Magyarország fundamentomát jelentő állameszméről s annak mindennapi vetületéről a hungarus tudatról szeretnénk szólni.

A Magyar Királyságban ugyanis a natio klasszikusnak tekinthető fogalma mellett, pontosabban azt kiegészítve kialakult és működött egy másik közösségfogalom is, amely nem a nemesi rendhez, hanem a Szent Korona Tanához kapcsolódott. Ez volt az ún. hungarus tudat, amely a magyarországi lakosok sajátosága lehetett, teljesen függetlenül attól, hogy az illető ország-lakó milyen nyelven beszélt vagy éppen – írt (Bíró 2005). Itt egy uralmi és értékrendhez való viszonyulás mentén kialakuló közösségfogalomról van tehát szó, amelynek az a lényege, hogy az egy helyen, adott esetben a Szent Korona országaiban élő emberek számára az a körülmény, hogy hol laknak, ill. hogyan viszonyulnak a magyar állameszme alapját képező szellemi fundamentomhoz, fontosabb eleme az ösztetartozásnak, mint az, hogy melyik népcsoporthoz tartoznak. Ennek a sok évszázados, bölcs előrelátással fölépített hagyománynak vetett véget Habsburg birodalmi érdekek korlátozás nélküli érvényesülése a magyarországi politikai irányításban. Mindehhez a 18. század második felében oda társult a korszellem is. Méltán hihetjük, hogy nem járunk messze az igazságtól, ha újragondoljuk Szűcs Jenő súlyos megállapítását, miszerint a francia forradalom volt a legfőbb forrása az európai nacionalizmusok megjelenésének (Szűcs 1974: 281–327).

A FELVILÁGOSODÁS LELKES HÍVEI...

Térjünk vissza az imént felsorolt települések szűkebb környezetébe, Erdély és Magyarország egykori határvidékére, láthatjuk, hogy Arad, Zaránd és Hunyad vármegyék egymással találkozó hegyvidéki részein tragikus események zajlottak a kalapos „király” uralkodása idején. A kor magyar nemesi közvélekedése szerint II. József, a „felvilágosodás lelkes híve” a háttérből mozgatta Horea, Cloșca és Crișan „forradalmának” kitörését. Mindezt csupán azért, hogy csillapítsa a magyar nemesek törekvését, akik lehetőségeikhez mérten függetleníteni akarták magukat a Habsburg birodalomtól (Teleki 1865: 93). Horea emberei százhetvenhárom falu magyar lakóit irtották ki. Vonulásuk nyomán végzetesen megritkult Zaránd vármegye magyarsága, de Zalatna, Ribice, Abrudbánya, Verespatak vidékének csaknem teljes magyar népessége is. A téma bővebb ismertetését külön indokolja az a tény, hogy egyik itt vizsgált templomos helyünk Kristyor község magyar lakói lettek 1784. november 4-én a Horea-felkelés első áldozatai.

Az Avram Iancu Egyesület 1995 szeptemberében azt a javaslatot terjesztette a Román Ortodox Egyház Szent Szinódusa elé, hogy az 1784-es román jobbágyfelkelés egyik kivezető vezetőjét, Nicola Ursut – akit Horea néven ismer a történelmi emlékezet –, avassák szentté. Az egyház szakemberekből álló bizottsága vizsgálni kezdte Horea életét. Megállapították, hogy Horea közeli kapcsolatban állt a szabadkőművesekkel. A korabeli képek tanúsága szerint Horea olyan nyakéket viselt, amelyen szabadkőműves szimbólumok láthatók (*Európai Idő*. 1997. júl. 26.). A *Manuscriptum* folyóirat 1984/4-es számában az ismert kultúrtörténész, Petre Pandrea *Horea forradalma* című munkájában Horea szabadkőműves tagságáról írt: „Horea ácsként dolgozott a templomok számára. Manole mester vallásos egyesületének tagja volt. Belépett Manole mester kőművesei közé. Jobban kereshetett és többet tanulhatott.” (Pandrea 1984: 65–75.) Mindezek fényében a szentté avatás kezdeti buzgalma természetesen szép lassan elcsendesedett. Erdélyi ortodox papok egybehangzó véleménye szerint képtelenség ugyanis összeegyeztetni az ortodox kereszténység hittételeit a szabadkőművesség eszméivel. Felvilágosult francia eszmetársaikhoz hasonló nézeteket valló mők felkelők, akikben a 20. századi román történetírás egy része hajlamos Nagyrománia történelmi előkészítőt látni (Pascu 1984: 126–136), kihirdették, hogy aki ortodox vallásra nem tér át s nem ölt román népviseletet az bizony válogatott kínzások között ölik meg. Mozgalmuk a transzcendens elemet sem nélkülözte, a források szerint már az esküfétel alkalmával Horea és Cloșca keresztrel a kezében kijelentette: „Az Isten akarja, a császár parancsolja, hogy a magyarok mind megöljenek.” (Kádár 1993.)

SZAKRÁLIS HAGYOMÁNYAINAK TÖREDÉKEIRŐL IS SZÓ LEHET...

Mindezzel szemben, kis falusi templomok halványuló, vagy a gyertyák füstjétől lassan koromréteg alá kerülő freskói máig őrzik a szentségétől megfosztott politika szította tragédiák előtti idők békességes eszméinek emlékét. Az Anjou-kortól kezdve „a három magyar szent királyt” szívesen és gyakran ábrázolták együtt is – a kised Jézust köszöntő Háromkirályok korábbi ábrázolásaira hajazva. Ezzel az együttessel egyúttal a férfiúi lét három jellemző életkorát is megszemélyesítve: az idős Szent István és az ifjú Szent Imre között pedig Szent László, az ereje teljében lévő lovag eszményített alakjával. (Lauf 2006.) Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a magyarok mellett a hazai szlávok, de a szászok, s mint most bemutatott példáink is igazolják, a románok által használt és kifestett templomban is több Istvánt, Lászlót és Imrét ábrázoló alkotás maradt fenn.¹ Mint arra Gondos Béla is felhívja a figyelmet: a történelmi Magyarország együtt élő népei a magyar szent királyokat éppen úgy tisztelték, mint a magyarság. Ezt nem lehet pusztán úgy magyarázni, hogy kötelező volt, hiszen ilyen előírás tételesen sosem létezett. A régi magyar állameszme s ennek nyomán az itt virágzó sajátos hungarus tudat képes volt megteremteni a nemzetek, nemzetiségek békés, egymást kölcsönösen elfogadó együttélésének

1 A teljesség igénye nélkül ilyen: Almakerék (Mălâncrav), Magyarremete (Remetea), Marosszentanna (Sântana de Mureș), Marosszentkirály (a templomot a 20. század elején lebontották), Mezőtelegd (Tileagd), Muraszombat (Murska Sobota) Pelsőc (Plešivec), Sepsibesenyő (Beșineu), és a szepességi Zsigra (Žehra) is (lásd Bálint 1977: 218).

a feltételeit (Gondos 2002). Mindennek némiképp ellentmond, pontosabban tovább árnyalja a képet Bálint Sándor alábbi fölvetése: „Élünk azzal a gyanúval, hogy itt esetleg ősbibliai kultusz nyomairól: a Szörényi Bánságban és Havasalföldön letelepedett, de már a XIII. századtól elrománosodó magyarság szakrális hagyományainak töredékeiről is szó lehet. Erre a táj középkori ikonográfiájának és szakrális folklórájának áttanulmányozásából várhatnánk feleletet.” (Bálint 1977: 218.)

KRISTYOR, RIBICZE, KÉMÉND...

Elsőként nézzük a kristyori ortodox templom 15. század elejéről származó falképeit, ahol a magyar szentek békésen álldogálnak a településre jelentős román népességet telepítő kenéz, a magyar nemességet is elnyerő Ștefan Bâlea szomszédságában, akit havaselvi és moldvai előképeket idéző módon, feleségével és kisfiával, korabeli vlah öltözetben örökített meg festőjük. Bíró József így ír – többek között – a kristyori falfestményekről: „Az erdélyi bizánci stílusú falfestés legkorábbi emlékei a XIV–XV. századból valók. Külön világ ez Erdélyben, az ortodoxia egyházművészetének képviselői, szemben az egyetemes nyugati művészettel. Ezeket a festményeket általában vándor orosz, görög vagy szerb festők készítették.” (Bíró 1941.)

A kristyorival közeli rokonságot mutatnak Ribice, ortodox templomának falfestményei is. A szakirodalom gyakran együtt is említi a két templomot. Ilyen a román művészettörténész, Liana Tugearu írása is, amely rámutat, hogy a két templom magyar szentjeinek ruházata és fegyverzete a keleti harcos szentek kelléktárát nyugati attribútumokkal keveri (Tugearu 1985: 129–149). Itt kell szólunk a település jeles szülöttéről, a középkori freskóművészet értékét hazánkban az elsők között fölismerő Ribicei Nemes Ödönről (1847–1902). Tanári működésével párhuzamosan kutatásiról és az általa föltárt középkori emlékekről ismertető cikkeket írt az országos és a helyi lapokban. Cikkei közül a jelen témánk szempontjából sem közömbös *A ribiczei templom 1404-ből* című írása. *A Székely Hírlap* című társadalmi és közgazdasági lapban is publikált, *Néhány székelyföldi freskoról* címmel, melyekben ismertette a marosszentannai, a marosszentkirályi, nagyölyvösi és nyárádszentlászlói középkori templomok általa feltárt falképeit, a képeken szereplő bibliai személyek és szentek megnevezésével (Keresztes 1998).

Kéménd Dévától keletre, Hunyad vármegye területén, a Maros jobb partján fekszik. A település első említése 1332-ből való. 1334-ben már plébániatemploma van. A reformáció idején a lakók és a templom református lett, a 18. században már anyaegyház, Haró és Berekszó filiákkal. A ma már elhagyottan álló református temploma a falu szélén, az árterület fölé magasodó peremen áll. Közvetlen környezetében harangláb, valamint két véltetőn kriptaépület romjai találhatók. A templom egyetlen hosszanti tér félköríves záródással és félköríves, rézsús ablakokkal. A karzat, a szarufás tetőszerkezet, mely alatt kékre festett, napkorongos mennyezet állt, a nyugati oromfallal együtt jó tíz évvel ezelőtt beomlott a belső térbe. A templom bejárata a délnyugati oldalon áll, vele szemben található a falazott szószerk. Az egyenes falszakaszokon falfestmények láthatóak, ezek közül érdekesek a déli falon látható magyar szentek cirill betűs feliratokkal. A képegyüttes arra utal, hogy a templomot a középkor folyamán egy ideig az ortodox egyház használta. A templomban jól elkülöníthetők az egyenes falszakaszok a félköríves záródástól, mivel

ez utóbbi szélesebb lehetett. Valószínű, hogy az alaprajzi forma alapján egy 12. századi templom állt itt, amelynek romosodása után a hajót elbontották és egy, a szentély szélességének megfelelő, kisebb teret építettek a 15–16. században (Léstyán 2002: 166).

ELMENTEM A SZENT ESTÁN TEMPLOMÁBA...

Az imént említett freskókon a három magyar király alakján, a különböző életkorok megjelenítése mellett, különböző archetipikus vonásokat is felismerhetünk. Tánczos Vilmos Jungra hivatkozva fölhívja a figyelmet, az archetípus nem valamiféle egyértelműen meghatározott mitológiai kép vagy motívum, hanem sokkal inkább egyfajta irányulás, az ábrázolások tendenciája, mely részleteiben sokszínű, változatos, ám az alapirányultsága folyamatosan megtartja az önazonosságát. Mindezt Tánczos Vilmos, egyfajta belső mentális képeknek tekinti, melyek alapvető közösségképző tényezőként vannak jelen a kultúra legkülönbözőbb területein, tértől és időtől függetlenül az orális hagyományokban, a közösség rítusaiban, s ami talán jelen témánk szempontjából a legfontosabb, a vizuális ábrázolásokban is (Tánczos 2006: 16).

Az itt említett archetipikus ábrázolások s általában véve a magyar középkor szemléletmódjának és lelkületének megértéséhez tisztáznunk kell néhány alapkérdést. Ezek az alapkérdések elsősorban a sajátos idő és térfogalom körbejárását érintik.

Az idő. A modern, vagyis történelmi tudattal élő ember legfőbb fölfedezése nem más, mint a múlt időtől függetlenített kollektív szabadság helyébe lépő személyes szabadság megélése és a körkörös, pontosabban körkörös spirális időképzet helyébe lépő lineáris, azaz folytonos idő. „Mindazonáltal ismételtelen hangsúlyoznunk kell: a vallásos tapasztalás új dimenziója, a hit sem a kereszténységben, sem a judaizmusban nem hozta magával a hagyományos felfogások alapvető módosulását. A hit csak lehetőség lesz minden egyes keresztény ember számára. Az úgynevezett keresztény népek többsége máig is őrizkedik a történelemtől, inkább nem vesz róla tudomást, vagy csak eltűri, semhogy negatív vagy pozitív módon teofániaként értékelje.” (Eliade 1993: 162–163.) Mindehhez hozzátesszi még Mircea Eliade azt a régi magyar világfelfogására is olyannyira jellemző tény, hogy az emlegetett jelenség nem azt jelenti, hogy az adott közösség nem volna vallásos, hanem azt, hogy a keresztény tapasztalatot „hagyományos” módon, azaz archetipikusan átértékeli.

Az idő megújításában, a teremtést megelőző kuszaság leküzdésében, a káosz kozmoszá szervezésében, tehát magában a teremtés művében a teremtő Isten akaratából jelentős szerep jut a történelmi személyiségekből „mitizált” szentelő hősöknek is. Ebben a folyamatban a történelmi személy valós életkörülményeit, történelmi szerepét, tetteit zárójelbe véve, egyfajta archetípussal azonosul. Ez a jelenség igen sok régi hagyományt megszentel, átment a keresztény világba. Például idézhetjük a számos középkori freskónkon föltűnő sárkánnyal viaskodó Szent György alakját. Ne tévesszük szem elől azt a tény, hogy a sárkány egyrészt a hősi beavatások mítoszaiban és rítusaiban is föltűnik, ugyanakkor megidéri a teremtés előtti strukturálatlan, rendezettség nélküli kuszaságot is (Eliade 1993: 68). Nem véletlenül kerül be a sárkány a rontó erők lajstromába az archaikus gyógyítás gyakorlatának szövegeiben is: *Elindula Szen' Margit leán,/ Viszi Krisztus urunknak melencéit,/ Harminchárom szent csepp vérit,/ Bódogságos Szűz Máriának*

fátyoláját,/ Hét sing olvasóját,/ Kiálltak a gonoszok,/ Sátányok, sárkányok Szent Margit leány elejibe,/ Hogy kétségbe ejtsék...² Ezzel lassan el is érkeztünk a freskóinkon föltűnő királyszentekhez, mint szentelő, a teremtés rendjében a dolgoknak nevet adó hősökhöz. Nem véletlen tehát, hogy a hétköznapi formál logika törvényeinek fittyet hányva megjelennek archaikus ima és ráolvasó szövegeinkben is. *Veresszemű Ávrám halálra igízte Krisztus Urunkat,/ Sírni kezdett a bódogságos Szűz Mária,/ Megtalálá Szent István szent királyt...³ Elmentem a Szent Están templomába,/ Megtalálkoztam e három leányval...⁴*

A profán idő felfüggesztése az archaikus lelkület legmélyebb szükségletéből fakad. Ez a szemlélet, mint az imént idézett szövegeinkből is kitűnik, egyaránt meglehetősen nehezen tűri el a profán teret és a profán időt, azaz a „történelmet”. A világ közepének folytonos szimbolikus kijelölésével mitikus térré alakítja azt s minden egyes cselekedetével, pontosabban az archetipikus cselekedetek folytonos ismétlésével felfüggeszti az ideig tartó dolgokat, eltörli a profán időt és kapcsolódik a mitikus idő folyamatosan megújuló körforgásához. Ennek egyik kulcsa a kezdethez, a dolgok isteni rendezéséhez való folyamatos visszatérés, az *in illo tempore*, azaz az „akkor”, „abban az időben” fogalmának folyamatos használata. Példaként álljon itt egy apátfalvi vízvetés szövegének részlete, *in illo tempore mén a boldogságos Szent Szűz/ A jeruzsálemi szent templomba,/ Szent misére a kis Jézussal.*⁵ A szöveg elmondásának és a hozzá társuló rituális cselekményláncnak azért tulajdonítanak különösen hathatós gyógyerőt, mert égi előképük van, mert először maga az istenség használta őket. Az ő cselekedetei nyomán, megidézve s részleteiben követve a cselekedet archetipikus előképét, kiemelkedik az egyébként profán cselekedet a hétköznapi valóságból, oda kerül a világ közepére, egylényegűvé válik az *in illo tempore* megvalósuló *ab origine* cselekménnyel. Mint arra Eliade idézett művében utal, az archaikus kor emberének gyógyító gyakorlata szerint a betegségtől megtámadott dolgokat megjavítani nem lehet, a megoldás sokkal inkább egyfajta újjáteremtést igényel, mégpedig „a kozmogóniai cselekedet megismétlésével” (Eliade 1993: 123).

A tér. Mircea Eliadétól tudjuk, hogy a teremtett világ rendjét még őrző ember mindig törekedett arra, hogy „a világ középpontjában” telepedjék meg. A világot meg kell alapítanunk, hogy élhessünk benne – márpedig a profán tér homogenitásának és viszonylagosságának „káoszában” semmiféle világ nem jön létre. A szilárd pont, a „középpont” felfedezése vagy projekciója a világteremtéssel azonosul, a rituális tájékozódásnak és valamiféle szent tér felépítésének világteremtő jelentősége van. (Eliade 1999: 16.) „Ama vallásos tapasztalás, hogy a tér nem homogén, olyan őslélmény, amelyet egyfajta »világalapítással« azonosíthatunk. Nem elméleti okoskodásról van itt szó, hanem olyan elsődlegesen vallásos élményről, amely megelőz minden a világra vonatkozó reflexiót, mert ez teremt meg azt a »szilárd pontot«, középtengelyt, amelyből minden jövőbeli tájékozódás kiindul. Mivel a szent hierophánia révén ad jelt magáról, nemcsak a tér homogenitásában következik be törés, hanem ezen túlmenően egy abszolút valóság is megnyilatkozik, amely ellentétben áll a körülötte lévő végtelen tágasság nem-valóságával. A szent megnyilatkozásával alapozódik meg ontológiailag a világ.” (Eliade 1999: 15–16.)

2 Deák Istvánné Deák Katalin, szül.: 1921. Frumósza. Gyűjtés: 1997. június 13. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre.

3 Pista Antiné Róza, szül.: 1916. Frumósza. Gyűjtés: 1996. október 22. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre.

4 Mórús Miklósné Sándru Ilona Szül.: 1930. Vizánta. Gyűjtés: 1999. VII. 20. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre.

5 Búbár Pálné Varga Veronika Szül.: 1919. Apátfalva. Gyűjtés: 2002. április 20. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre.

ÖSSZEGLÉS

Mindezt összegezve örülhetünk, hogy a mai magyar kultúrtörténeti szemlélet egyre inkább fölismeri középkori állameszménk és a magyar szentek kultuszának nemzet és államiságmegtartó jelentőségét. Klaniczay Gábor a Közép-európai Egyetem Középkori Tanszékének tanszékvezető professzora például így ír: „A középkori mirákulumirodalom szép toposzaival gazdagították a legnépszerűbb középkori magyar szent arculatát, aki-ből egyre inkább a keleti eredetét megtagadni nem kívánó, de a pogányság fel-feltörő kísértését sikerrel legyőző harcias, keresztény identitás nemzeti szimbóluma lett.” (Klaniczay 2012: 19.) Kimondhatjuk, hogy a középkori magyar állameszme alapja tehát nem más, mint az örök visszatérés mítoszának beemelése az eszkatologikus időbe. Az örök visszatérés mítoszának, pontosabban a történelmen kívüli értelmes emberi létezésnek Eliade által megfogalmazott lényege pedig nem más, mint annak a belátása, hogy míg a természet csupán önmagát újítja meg időről időre, az archaikus ember ebből a körforgásból tudatosan kiemelkedve annak a lehetőségét teremti ujja, hogy végleg leszámoljon az időbe zárt létezéssel, megszüntetve ezzel a „hic et nunc”-ot azaz a profán időt (Eliade 1993: 227).

SZAKIRODALOM

- Bálint Sándor
1977 Ünnepi kalendárium. Szent István Társulat, Budapest.
- Bíró Ferenc
2005 Nyelv, „tudományok”, nemzet. Vázlat a felvilágosodás egyik sajátosságáról. *Holmi* XVII. (5) 580–594.
- Bíró József
1941 *Erdély Művészete*. Budapest.
- Eliade, Mircea
1993 *Az örök visszatérés mítosza*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
1999 *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Európai Idő*
1997 Nem lehet szentté avatni a szabadkőműves jobbágykapitányt. (szerkesztőségi írás) *Európai Idő*. júl. 26.
- Gondos Béla
2002 Szent István a középkori freskófestészetben. *Dobogó*. (4)
- Kádár Gyula
1993 Az 1784-es „oláh zenebona”. *Európai Idő*. 1993. júl. 14.
- Keresztes Gyula
1998 A középkori templomaink falképeit feltáró Nemes Ödön tevékenységének jelentősége. *Népújítás*. máj. 23.
- Klaniczay Gábor
2011 A magyar szentek kultusza a középkorban. *Rubicon. Magyar Középkor*. (3, különszám) 15–21.
- Léstyán Ferenc
2002 *Megszentelt kövek II*. Gyulafehérvár.
- Lauf Judit, N.
2006 Szent László legendája. *Magyar Nemzet*. aug. 19.

Pandrea, Petre

1984 „Revoluția” lui Horea Fragmente dintr-un eseu asupra istoriei naționale. *Manuscriptum*. (4)

Pascu, Ștefan

1984 *Mit jelent Erdély*. Kriterion Könyvkiadó, Bakarest.

Régheny Tamás

2008 Határhelyzet. Beszélgetés Tánczos Vilmos néprajztudóssal. *Ökotáj*. (37–38) 119–138.

Szűcs Jenő

1974 *Nemzet és történelem*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Tánczos Vilmos

2006 *Folklórszimbólumok. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

Teleki Domokos

1865 *A Hóra-támadás története*. Kiadja Ráth Mór, Pest.

Tugearu, Liana

1985 Biserica Sf. Nicolae din com: Ribita. In: *Repertoriul picturilor murale medievale din România*. București, 129–147.

FEȚELE TIMPULUI SACRU... SFINȚI MAGHIARI – FRESCE ORTODOXE

Studiul de față analizează frescele din bisericile din Crișcior, Ribița și Kamenin, respectiv legătura dintre acestea și ideea statului maghiar medieval. Aceste sate au aparținut cândva Regatului Ungariei, iar în prezent populația lor este aproape exclusiv de etnie română. Ideea statului medieval fusese cheia coexistenței pașnice a diferitelor națiuni din cadrul regatului maghiar medieval, fusese fundamentul statului, care stătea deasupra graiului sau a cuvântului scris. Proiecția cotidiană a acestei idei a fost reprezentarea vizuală a celor trei regi sfinți ai Ungariei: Sfântul Ștefan, Sfântul Emeric și Sfântul Ladislau. Frescele celor trei regi sfinți au fost răspândite între secolele XIV și XVI, și se regăseau nu numai în bisericile romano-catolice ale maghiarilor sau a sașilor transilvăneni, dar și în bisericile ortodoxe ale românilor. În unele cazuri, cum ar fi exemplul bisericii din Kamenin, etniile și confesiile diferite au folosit aceeași biserică, fapt ce dovedește și coexistența pașnică din acele vremuri.

THE FACES OF THE “SACRED TIME”... HUNGARIAN SAINTS – ORTHODOX FRESCOES

This essay examines three fresco cycles from the churches of Crișcior, Ribița and Kamenin, and its relations to the medieval Hungarian state idea. These villages once belonged to Hungarian authority, now its inhabitants are mostly Romanian. The state idea mentioned by the author, was the key of the peaceful coexistence of the many different nations of medieval Hungary, as it was the fundament of the state, it overpowered the spoken or written language. The everyday projection of this idea was the representation of three saint kings of Hungary. This depiction of Saint Stephen, Saint Emeric of Hungary and Saint Ladislas became common between the 14th and 16th centuries, and it was present not only in the Roman Catholic churches of the Hungarians and the Transylvanian Saxons, but also the Orthodox churches of the Romanians. In some cases, for example in Kamenin, different nations used the same church.

KÉPEK

A magyar szent királyok középkori ábrázolásai egyben a férfiúi lét három jellemző életkorát is megszemélyesítették, az idős és bölcs: István, az életre készülő ifjú: Imre, László pedig az ereje teljében lévő lovag eszményi megidézője.

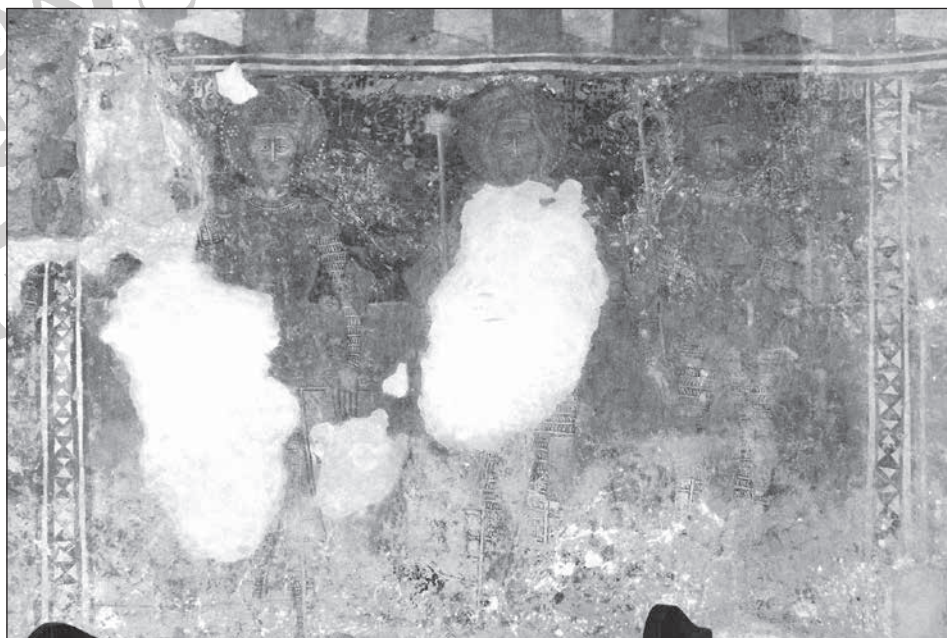
1. Kristyór (Harangozó Imre felvétele)

3. Kéménd (Harangzó Imre felvétele)

2. Ribice (Harangozó Imre felvétele)

4. Egy fontos analógia – falkép a Magyarremete templomból (Harangozó Imre felvétele)